

Párisi levél.

Páris, 1899. jan.

(A szabadelvűek értekezlete Nimesben. Megnyitás a párisi theol. facultáson. A „Comis-ion fraternelle“ összejövele Párisban. Pièrre Loti Renaudin Judithja, történelmi dráma. Loti beszéde a franczia akadémiában az erénydijról.)

Szerkesztő ur!

Hogy az érdekesebb eseményekkel lépést tartsak, összegezem a főbb dolgokat, melyek utóbbi levelem óta történtek. A szabadelvűek évi értekezletüket Nimesben tartották meg. Sokan voltak jelen s Schweitzből is egy küldött, ki arról beszélt, mely szerint Schweitz különböző cantonaiban mindenütt keresztül akarják vinni az állam és egyház elválasztását. A főtárgy mindazonáltal az értekezleten nem ez volt, hanem: „Művészet a cultusban“. A felolvasó feltárta a művészet különböző nyilvánulásait a templomokban a legrégebb kortól napjainkig. Feltárta, hogy a különböző korszakokban a vallási gondolat hogyan nyert kifejezést a templomi épületekben, most naiv, majd sötét, majd kegyetlen, majd ünneplés formában nyilatkozva. A protestáns templomokhoz érkeve, elődeink tragikus történelméből megmutatta, hogy a huguenottáknak nem volt idejük arra, hogy a templomok építésénél művészetre még gondoljanak is. Templomaiknak egyszerűsége némileg vallásuk szigorúságának symboluma. Hozzá tette, hogy szerinte a protestáns templomoknak Franciaországban még sem kellene annyira eszaposzoknak lenniök. Nem azt ajánlja, hogy oly izléstelen ékítéseket alkalmazzanak, milyeneket sok kath. templomban találhatni, de jó izlésű, egyszerű diszitést alkalmazhatnának a menyezeten. A mi magát a cultust illeti, azt kívánja, hogy tartsák meg azt eddigi egyszerűségében, csakhogy az énekre fordítsanak nagyobb gondot, s a régi dallamok mellé vegyenek fel újabbakat.

E felolvasás nagyon érdekelte az egyháziakból és világiakból álló közönséget. Az értekezlet alkalmából istentiszteletet is tartottak.

Az egyházi beszédet Guillard genfi lelkész mondotta ez ige alapján: „Mert hit által járunk most és nem szemmel való látás által“.

A predikátor megmutatta egyfelől, hogy mi a tudomány módszer nélkül, s másfelől mi a hit gondolkodás nélkül. Az ellenmondás a kettőnek egyesítése által oldódik meg, a valódi tudománynak, mely nem szoritkozik csupán a külső nézésre, hanem a minden dolgok forrására megy vissza, és a hitnek egyesítése által, mely nem elégszik meg azzal, hogy azt mondja: Credo, quia absurdum.

— A párisi prot. theol. facultásnak ez évi megnyitó ünnepélye különösen érdekes volt. Először Sabatier beszélt és azután Reville Jean tanár. Sokan jöttek el a megnyitó ünnepélyre és várakozásukban nem csalódtak. Orthodoxok is voltak jelen, a mi pedig ritkán történik. Sabatier miután felsorolta a facultás múlt évi munkáját és felemlítette, hogy a tanulók száma mind emelkedik, rátért egy nagyon kényes és a mai szomorú körülmények közt Franciaországban égető kérdésre: „a lelkészek hazafiságára“. Nem idézhetem e beszédet, mely minden oldalról tapsot nyert, de egynehány helyet közlök belőle: „Gyakran hasonlították a hazafiui érzést a családi érzéshez, vonzalomhoz, például a gyermeknek az anyjához való vonzalmához. . . . A hazafiui érzést nem is lehetne jobban meghatározni, mint e hasonlítással. A haza egy anya, ki kebelében hordott, saját husából és véreből alkotott, s nemesak hogy táplált világi hagyománya gazdag tejéből, hanem ha szabad úgy mondanom, egyéni lelkünket a saját nagy lelkének részévé tette. Így a hazaszeretetnek meg van mindaz a jellemvonása, mi a gyermeki szeretetnek . . .

Gyakran mondják azt is, hogy a hazafiság vallás. S folyton beszélnek a haza vallásáról, éppen mint a családeőről. De ez az összehasonlítás nem éppen annyira igaz, mint az előbbi. A kép csak megközelítő. A vallás szó, magasabb értelemben magában foglalja azt a független adományt, önmagának teljes bírását, azt az adományt, mely felett rajtunk kívül csakis Isten rendelkezhetik. Sem a hazának, sem anyáknak nem áldozhatjuk fel erkölcsi és vallási lelkiismeretünket, emberi tisztességünket . . .

Hogyan lehet gyakorlatilag megmutatni hazafiságunkat? Egy jól berendezett házban a család minden tagjának meg van a maga teendője és a legelső hazafiui kötelesség azt jól betölteni. De kedves tanulók, a haza megkivánta tőletek, a minthogy jogában is van, hogy egy évet a katonaságnál töltsetek. Üdvözöllek, hogy sohasem

panaszokdatok e kötelezettség miatt, hanem ellenkezőleg, boldogoknak és büszkéknék érzitek magatokat, hogy azt kortársaitokkal teljesítettétek. Később polgárok és családtyák lesztek, de nem gondolom, hogy soha jobban szolgálhatnátok hazátokat, mint lelkeszi hivatásotok komoly és hatályos teljesítése által. A hazának szolgálni nem azt teszi, hogy ne szenteljétek magatokat az Istenországnak szolgálatára és viszont. Nem azt teszi. Minden, a mit Istenországaért, a lelkek erkölcsi fölemeléseért tesztek, ez a legjobb és leghasznosabb, a mit hazátokért tehettek. Ne képzeljétek hát azt, hogy hazafiságtokat gyakorolni és megmutatni ezért ki kellene lépnetek lelkeszi hivatástokból, sőt abban kell maradnotok és abban magatokat a legtevékenyebbeknek és a leghüségesebbeknek mutatnotok...“

Ezt a vallásos, böles és gyakorlati beszédet a nagyszámu hallgatóság lelkes tapssal fogadta.

Sabatier után Reville Jean tanár következett, kire a facultas tanfolyamát megnyitó értekezést bizták. „A theologia, mint az egyetemi tudományok alkotó része és a reformationnak nélkülözhetetlen alapja“ — ezt választotta Reville tárgyul. És értekezése nagy szellemi élvezetet nyújtott. Következetes logikája, eszméinek átgondoltsága és a kifejezésben való bátorság lekötötte a hallgatóságot.

Reville megmutatta, hogy mily hiábavaló előítélet, hogy a theologia egy elzárt terület lenne, hol csakis egyedül a tekintély uralkodik, hol a tudománynak semmi szava, hol az igazság vizsgálása hasztalan munka, mert a theologia nem szabad. A kik így gondolkoznak, a középkori scholastikát összetévesztik a valódi theologiával, mely a vallási tüneményeknek a tanulmányozása, azaz oly tüneményeknek a tanulmányozása, melyek sok más tüneményt érintenek a nélkül, hogy azokkal összeavartatnának. A tudományegyetemenek a tünemények minden lehető rendjét tárgyalják és különös lenne, hogyha a tanulmányok köréből a vallási tüneményeket ki akarnák zárni, melyek még általánosabbak és összetettebbek, mint más tünemények. A theologia tehát föltétlenül szükséges egy jól szervezett egyetemen.

„De az egyetem nem kevésbé szükséges a theológiára nézve, mert ez valóban nem létezhetik, csakis ha teljesen alkalmazkodik a szorosan tudományos módszerhez, melyet minden egyetemi tanulmányoknak követni kell. Kétségtelen, hogy mint az orvosi facultásnak feladata orvosokat nevelni, a bölesészeti facultásnak tanárokat, a theologiai facultásnak lelkeszeket kell nevelni az egyház számára.

Igy a vallási tünemények közt a kereszténység az, melyre a tanítást központosítani kell. De a kereszténységet, mint minden más tényt, tudományosan, bírálattal kell tanulmányozni, ha azt valóban meg akarjuk ismerni. És ez különösen áll egy protestáns facultásra nézve. Mi a protestáns theologia a biblia szabad tanulmányozása nélkül? E szabad tanulmányozás a reformatióból foly. A reformatio megszabadította a theológiát, az egyetemen annak helyet adva és a protestáns népek mindenütt ragaszkodnak ahhoz, hogy az egyetemen neveljék lelkészeiket*.¹

Reville következőleg kiemelte, hogy a lelkésznek jellemvonása mély és élő kegyesség és hogy e kegyességnek szilárd alapja az evangéliumban van. De hozzá tette, hogy az első és lényeges kötelesség arra nézve, hogy valaki az evangéliumra hivatkozhasse, nem az-e, hogy megértse, mi az evangélium. Különben mi értéke lenne hitének? Éppen semmi. Tehát, mondotta végül Reville a tanulóknak, kik nagy érdeklődéssel hallgatták, hogy az önök hite személyes élő, erős hit legyen, azért akarjuk, hogy tudományuk szabad legyen.

Az értekezés mély benyomást tett. A kik eddig nem hallották Reville-t, meglepte, hogy mily tisztán és világosan tárgyalja a philosophia és theologia legnehezebb kérdéseit.

Örömmel jelezhetem, hogy a facultas a legvirágzóbb. Sabatier jelentése szerint tényleg 95 hallgató iratkozott bé, kik közül 73 francia, 22 különböző nemzetekhez tartozó külföldi. Ez a legnagyobb szám a facultas megalapítása óta.

— Ezelőtt egy évvel volt alkalmam jelezni, hogy az orthodoxok és liberalisok egymáshoz közeledni látszanak. Most azt mondhatom, hogy a kibékülésre való hajlam mind nagyobb lesz. Talán a külső események is hozzájárulnak ahhoz, hogy a francia protestantizmus különböző pártjai egymáshoz közeledjenek. Mikor a protestánsokat minden oldalról támadják, mikor a lelkiismereti szabadság ellenségei egy új Bertalan-éjt kívánnak, a huguenotta összetartás régi szelleme felébred és a kicsiny sereg egygyé tömörül, hogy az ellenséggel szembe nézzenek. Mikor a kath. papság a szószékről kiált a protestánsok ellen, a reformatio fiai azzal a kiáltással felelnek: protes-

¹ Csak Magyarországon nem adtak még helyet a prot. theológiának az egyetemen, mert hogy a kolozsvári egyetemen néhány órát hallgathatnak a prot. theol. növendékek, ez még nem jelenti, hogy az egyetemen a theológiának helyet adtak.

tánsok gyűljetek, mint Izrael sátoraitokba. A liberalisok és orthodoxok képviselői, kik a lyoni értekezleten megállított „Commission fraternelle“-t alkotják, a múlt novemberben Párisban összejövetelt tartottak és valóban testvéri szellemben hoztak határozatokat a francia protestantismus általános érdekeit illető fontos kérdésekben. Így például bizonyos helyeken lelkészség állításának megtagadására nézve, mit a vallásügyi minister tervel. Hogy a minister javaslatát meg lehessen érteni, szükség tudni, hogy némely protestáns gyülekezetnek száma, mely e százév elején magas volt, leapadt. Más helyen pedig, a hol ezelőtt ötven évvel kevés volt, most annyira növekedett, hogy teljes joggal lelkészt igényelhet. Már most az állam ez utóbbi helyeken nem akar lelkészi állomások szervezéséhez hozzájárulni, hanem azt akarja, hogy a lelkészi állomások szüntetessenek meg ott, hol a protestánsok száma megapadt és tétessenek át oda, hol a protestánsok száma megnövekedett. Ez eljárás a francia protestantismusnak nagy kárára lenne, mert a lelkészek nélkül hagyott helyeken a kath. papság mindent elkövetne, hogy a magukra maradt protestánsokat hatalmába kerítse. Ehhez hasonló kérdés Madagascarban a protestánsoknak egyházzá szervezése is. Az állam e gyarmaton a kath. egyházat hivatalosan szervezte, de a protestánsokért semmit se tett, holott ezek nagyobb számmal vannak. Az igazság úgy kívánja, hogy az állam a protestánsokkal szemben éppen úgy járjon el, mint a katolikusokkal szemben eljár.

A „Commission fraternelle“ tagjai mind egyeztek abban, hogy az államnak tiszteletben kell tartani minden egyháznak elidegeníthetetlen jogait. A bizottság belső ügyeket is tárgyalt, de azoknál is egyetértést mutatott.

— Szólnom kell egy szindarabról is, mely a múlt év ó utols hónapjainak egyik eseménye volt, s mely a francia protestantismust különösen érdekli. Ez Pierre Lotinak, igazi néven Julien Viand-nak történelmi drámája: „Renaudin Judith“. E dráma egy nagyszerű lap a protestánsok történetéből, XIV. Lajos szomorú idejéből, a Nantes-i edictum visszavonása utáni napokból. 1685. Őszén játszik, St. Pierre kicsiny helységben, Oléron szigetén. Mindenütt ki van hirdetve a IV. Henrik edictumának visszavonása. A dragonyosok már megkapták a rendeletet, hogy a huguenottáktól vallásuk megtagadását kívánják, s ellenesetben úgy bánjanak el velük, mint lázadókkal. A Renaudin-család házi istentiszteletre gyűl, hogy imádkozzék és az evangéliumot olvassa. Megegyeznek, hogy a nagyanya

és atya maradni fognak, a család többi tagjai pedig hajóra szállnak, mely Hollandiába viszi. Könnyek és zokogás közt mondanak búcsút egymásnak. A gyermekek átölelik még egyszer nagyanyjukat és az imától erősítve, hittel, bátorsággal és reménnyel telve teljesítik a nagy áldozatot, egymástól elszakadnak. Ez a szomorú dráma eszméje, s bonyodalma a nagy küzdelem a szerelem és kötelesség közt, Estellan dragonyos kapitánynak szerelme Renaudin Judith iránt, s Judithnak vallásos magasztosultsága, ki a sziv érzelmét elnyomja, hogy vallásos meggyőződésének engedelmeskedjék.

Szép szerepe van a darabban egy katolikus papnak is, Baudry, st.-pierre-i lelkésznek, ki leczkét és példát ad a türelemre, midőn kárhoztatja az üldözéseket s a huguenottákat, kiket üldöznek, a Krisztus tanítványainak mondja s gyermekeiket sekrestyéjébe gyűjti és az üldözés pillanatában az oltár alá rejti el. A dráma hét képből áll s a cselekvény benne életteljes és a legnagyobb mértékben megindító.

Alig lehet szebbet s szivrehatóbbat gondolni, mint azok a családi jelenetek, hol a huguenotta gyermekek szerepelnek. A hatodik kép dialogja mestermű, melyet bátran oda lehet állítani Corneille és Racine tragediáinak híres helyei mellé. Nehéz a benyomásról számot adni, melyet e történelmi dráma tesz a nézőre. E drámában van valami különleges. Az ember teljesen feledi, hogy színházban van. A mikor a Renaudin család házi istentiszteletét nézi és Judith a János evangéliumból egy fejezetet olvas, az ember azt hiszi, hogy templomban van. Ez egészen új és ismeretlen dolog és jótékonyan hat a jelen pillanatban, mikor az elvakult fanatizmus a középkor gyűlölködését akarja felidézni. Az ily kísérlet, milyent szerző tett, mindig kockázatos és bátorság kell hozzá, hogy azt valaki megtegye. Szerzőnek meg volt a bátorsága ehhez és teljes siker jutalmazta.

A drámához azóta irt előszóból azt látjuk, hogy a Renaudin család a XVII. százban létezett és hogy Renaudin Judith egyike volt a szerző öszüleinek. Ma is birtokában van és mint drága ereklyét őri e tiszteletreméltó őse által Hollandiából irt leveleket. Szegény nemes levelek, mondja, úgy érintelek, mint valami szent dolgot. Szegény nemes levelek, bátorsággal, Istenben való bizalommal és fenséges önmegadással teljes levelek! A legnagyobb veszélyvel szemben semmi panasz, semmi zugolódás. Ez előszóért legnagyobb tisztelet illeti Lotit. Ezzel nekünk e küzdelmes napokban jó szolgálatot tett.

Miután Pierre Loti-ról beszéltek, meg kell emlékezni arról is, hogy a francia akadémia őt jelölte ki, hogy az erénydíj kiosztásánál nov. hóban beszéljen. Az akadémia nagyterme zsufolásig megtelt. A közönség hallani akarta, hogy a híres regényíró hogyan beszél az erényről és szeretetről. Meg volt szokva ahhoz, hogy az erénydíj kiosztásánál a beszédek mindig ugyanazok, csak az emberek különböznek, s inkább divatból mentek az ünnepélyre, mint érdeklődésből. De gondolták, hogy Pierre Loti az ő eredetiségével valami újat hoz elő. És nem csalódtak. Némelyek azt hitték, hogy magáról fog beszélni, s mondott is egy néhány szót magáról, de csakis egy néhány szót, melyek után azonnal tárgyára tért, a szeretetre, Pál apostolnak ama tételét idézve: „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelveken szólnék is stb...” S az apostol levelének ama fejezetéről némi magyarázatot adva, nagyszerűen beszélt a szeretetről, melynek bámulatos példáira mutatott azok közül, kiket a francia akadémia az erénydíjjal kitüntetett. Beszédét azzal végezte, hogy idézte ismét Pál apostolt: „Azért most megmarad: a hit, a reménység, a szeretet, ez három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet“.

Ez némileg egyházi beszéd volt; egy beszéd, milyent nem gyakran hall az akadémia. A kik azt gondolták, hogy Pierre Loti valami újat hoz elő, nem csalódtak. Itt is, mint szindarabjában, protestáns nevelésre vallott. Nem habozott az akadémiában sem, mint nem habozott a színházban: idézte az ujszövetséget. Hallatta az ily nyelvhez kevésbé szokott sokasággal a Mester és egyik nagy tanítványa tanításait. Annyi gyalázat között ez vigasztaló reánk protestánsokra nézve.

CHARRUAUD D.

Gyöngymondatok.

(Ujkori írótól.)

F o r r a d a l o m.

A tűzhányók kődarabokkal, a forradalmak emberekkel dobálóznak. Általok családok messzevidékekre dobatnak, egyesek rendeltetése kiugrik kerékvágásából, csoportok szétszóratnak, szétszakgattatnak, az emberek lehullanak fellegeikből, más országokban s földrészekben szedik fel magukat. Ahol megfordulnak, eltűrik; ahonnan eltávoznak, nem sajnálják. Uj gyökeret vernek, a hol verhetnek. *Hugo Victor.*

Minden tekintély sérti titkon az embereket, annyival inkább, mert minden nevedni kíván. S mikor ellenébe az emberek szentnek hitt ürügyet találnak, forradalmi tésre lépni kötelességnek érzik. Így az egyik üldözővé, a más pártütővé lesz — mindkét részről Istenre hivatkozva. *Voltaire.*

Egy alvó óriás, szempilláinak felemelésével, egy egész történet világot, annak minden nagy embereivel együtt, elűz. *Jókai.*

Kérdés: a rázkodással járó újaszületési föllépésre van-e politikai joguk a beteg népeknek? Felelet: több, mint az uralkodóknak az önkényre! *Rousseau*

A forradalmaknak csak egy indoka s csak egy végeztelje van: a szabadság élvezete — akár egy, akár több egyén, akár mindenek részére. *Chateaubriand.*

A forradalom olyan mint az érez, mely forr és az elválasztó tégelyben ujjá születik. *Danton.*

A forradalom, mint Saturnus, fölfalja szülőtteit. *Danton.*

A fejedelmek készségesen járhatnak el, mert az állam ereje kezökben van; de az összeesküvőknek lassan lehet haladni, mert mindenök hiányzik. *Montesquieu.*

Föld. Földmívelés. Földrengés.

Az embernek kevés földgörmöngyre van szüksége, hogy használja s még kevesebbre, hogy alatta megnyugodjék. *Göthe.*

Életemben csak egy okszerű dolgot tettem és ez a földmívelés. *Voltaire.*

A földészet az embernek mindig legelső életmódja, legtisztességesebb, leghasznosabb, következőleg legnemesebb minden lehető foglalkozásai között. *Rousseau.*